

A GYERMEK ÉS AZ ISKOLA

**Munkára szoktatás a családban
Iskolábajárás a múlt század végén a pusztai zugiskolákban
Népi játékok**

A GYERMEK ÉS AZ ISKOLA

NAGY GYULA

Munkára szoktatás a családban

A családi élet a hagyományos paraszti élet korszakában sokkal szorosabb, családiasabb volt, mint napjainkban. A tanyavilágban együtt élt, dolgozott a család. Még a pólyásbabát is magukkal vitték a kissé távolabbi munkahelyre. Kasba, kisteknőbe tették és talicskával tolták ki, ott sátort húztak föléje a nap ellen, vagy esernyőt tűztek mellé. A nagyobbacska gyerekek pedig el sem maradhattak szüleiktől, ők vigyáztak a kisebbekre is. Miután mindig a munkahelyen tartózkodtak, szinte észrevétlenül belenőttek a munkába.

A munkára szoktatásnál nagy segítséget jelentett a gyerekek utánzási ösztöne, a szülők azt ki is használták. A 2—3 éves gyerek állandóan a munkát végző szülők körül *süندörögött*, lábatlankodott, mert a tanyában nem is hagyhatták őket. Így a gyerek állandóan látta a felnőttek munkáját, s játékosan utánozta, a fiú legtöbbször az apját, a leány pedig az anyját. A kislány elővette a nagysöprűt és próbálgatta a söprést. A fiú először az ostort vette kezébe, s utánozta az apját: hajtotta a képzeletbeli lovakat, s „rēgnáta” az aprójóságot. Az ostor használata közben a felnőtteket utánozta: a lovakat nevükön szólongatta, s csapkodott az ostorral. A szülők kihasználták a gyerekek hajlandóságát, s mindent elkövettek, hogy jól álljon a szerszám a kezükben. Megmutatták neki, hogy kell fogni és használni. „Így fogd az ustort, az apádistenit!” A lány mindig az anyján csüngött, s természetesen, hogy annak a munkáját utánozta. Egy kis edényt — rendszerint a macskák tányérját — vett elő, földet aprított bele, s krumplipaprikást főzött. Így is mondta, ha kérdezték tőle, hogy mit csinál. Még meg is kóstoltatta, s a szülők csámcsogtak hozzá. A gyerek boldog volt, de a szülő is, mert a gyerek elfoglalta magát és nem „máncogott”, nem nyüglődött. Általános szokás volt, hogy a 3—4 éves gyerekek a piacról, a vásárról kisebb játékszert vittek vásárfiaként. A fiúknak rendszerint kisostort, kiskapát, kisgereblyét, a lányoknak kissöprűt s játékedényeket.

A család nemcsak munkára szoktatta a gyereket, hanem a helyes viselkedésre is, s már egészen korán elkezdték. A felnőtteket magázni kellett, még az idősebb testvéreket is. Ha 10 év különbség volt közöttük, akkor feltétlenül magázták, de sokszor kisebb korkülönbség esetében is. A felnőttek beszélgetésébe a gyerek sohasem szólhatott bele. Ha vendégek voltak, még egymás között sem beszélgethettek, mert akkor kizavarták őket. A szülőknek visszafeleselni nem volt szabad, még akkor sem, ha „megpörölték” őket, s a gyerekek úgy érezték, hogy nekik van igazuk. Elképzelhetetlen dolog volt a felnőtteknek azt mondani: nem igaz, „pláne” hazudik. A kapott parancsot másra átruházni nem lehetett. Ha a szomszédba küldték valamiért, nem mondhatta a kisebbik testvérenek: „Mennyi el té!” Az ebédnél nem beszélgethettek a gyerekek: „Most enni kő, nem beszélgetni!” Az étel-ekben nem válogathattak: „Ha a leves nemkő, kolbászt sē kapsz! — mondták. Hazudni

sem volt szabad, ha rajtakapták, megverték. Azért is kikapott a gyerek, ha a csínytevését másra kente, különösen, ha kárt okozott vele. A szülők a fentieket következetesen betartatták egészen a felnőtt korukig, de akkor már azoknak vérükké vált.

Ahogy telt az idő, mindig összetettebb munkát utánoztak. Sőt ekkor már kisebb feladatot is bíztak rájuk. Ha a liba a tilosba lépegetett, mondták: „Eriggy kisfiam, kislányom, hajcsd el onnan a libákat! Vidd magaddal az ustort is!” Vagy a kezébe nyomtak egy köcsögöt: „Vigyél gyerekem vizet a tyúkok itatójába!” Meg is dicsérték érte: „Ügyes kis családom vagy!” Ekkor már mind a fiúknak, mind a lányoknak a munkák végzése során igyekeztek olyan szerszámot adni a kezükbe, amelyekkel a felnőttek munkáját utánozni tudták. Így kapáláskor a kis kerti kapával, vagy szénagyűjtéskor egy könnyű kis villával „segítették” a szüleiknek. Az ismerősök bekiabáltak a dűlőről: „Könnyü nektek, mer már segítségétök is van!” A gyerekek ezt boldogan hallgatták. Mosásnál kisszéket tettek a teknő mellé, s ráállították a pöttömnyi lányt és az „segített” mosni. Zsebkendőket, kisebb ruhadarabot, sokszor az ő ruhácskáját is odaadták neki: „Mozsd csak ki kislányom!” Utána az anyja természetesen kimosta. A kislány amikor megunt, akkor otthagytá. Rendszerint kötött tettek „elejbe”, s lelkére kötötték, hogy ne *locsakojjon* nagyon. Az iskoláskor előtt levő nagybacska fiú rendszerint együtt járt az apjával. Így a kocsin kezébe adták az igazi ostort, s a gyerek „hajtotta” a lovakat. Az apa mondogatta: „Csapty a Kesejre, még a Ráróra!” Akkor élvezte a gyerek a lóhajtást igazán, ha látták is. „De nagy béreséd van, hé!” — kiabáltak az apjára és az ostor hegyével a gyerek felé böktek. Később már ahol nem volt forgalom, a hajtószárt is egy kis időre odaadták neki. Ez volt ám az igazi boldogság!

Később már komolyabb munkára is befogták őket. Libát legeltettek, tuskóztak, tűzrevalót hordtak a konyhába, a malacoknak, aprójószágoknak vizet öntöttek, s más ilyen apróbb munkákat végeztek. A libaórzésre a következő módon tanították: Kezébe nyomták a libaostort, ami egy hosszú vesszőre kötött rongy volt. „Arra vigyázz, hogy a kukoricába (vagy más veteménybe) bele ne kapjon.” A ronggyal rá is csaphatott a libákra. Arra tanították, hogy mindig azt térítse, amelyik ki akar törni a falkából és a tilos felé tart. A libákat zavarászni nem volt szabad, és idő előtt be sem ereszthették a tanyába. A gyerek eleinte örült a pástorkodásnak, de csakhamar ráunt és előfordult, hogy sírva hajtotta ki a libákat. Az anyá mindig valamivel biztatta a pástort: „Hozok a piacról cukrot vagy valami játékot!” Ha a rábizott jószág mégis a tilosba kapott, megpirongtatták a gyereket, de előfordult, hogy ki is kapott. A tenyerükkel a seggükre ütöttek, miközben az egyik kezét fogták, s körbe-körbe hajtották. „Haszontalan kölkök vagy, még eszt sē lehet rádbízni!” Ez persze rosszul esett a gyerekeknek, azért inkább dicsérték, hogy jobb kedve legyen. Az 5—6 éves gyerekek megígérték, hogy hoznak a vásárból kiskarikást. Ezt nagyon számon tartotta, mert nagy dicsőség volt, ha a gyerekek karikása volt. Igen ám, de a karikással már a kismalacokra vigyáztak. Az anyakoca ki volt pályvázva és ha a kismalacok a veteményb szaladtak, el kellett onnan hajtani. A karikás el volt látva sudárral, próbálgatták a durrogtatást, de az legtöbbször csak gyenge hangot adott.

Amikor a gyerek iskolába járt, kikerült a szűkebb családi körből és olyan szokásokat is felvett, amelyek otthon nem voltak honosak. Sok új fogalmat, ismeretet tanult, de a gazdasági munkákra szoktatás továbbra is a család feladata volt. Természetesen ez az iskolai munkán kívüli időre korlátozódott. Azonban csak a szülők egy része tartotta a tanulást a legfontosabbnak. Sok családban szükség volt a gyerek munkájára, s ez volt az első, s csak azután jöhetett az iskola — ha maradt rá idő. Az iskolások legtöbbször este tanultak, lámpánál. A kisiskolások (1-től 4. osztályig) általában csak a legeltetésben tudtak segíteni a szüleiknek. Az iskolába indulás előtt legkevesebb egy óra hosszat legeltetni kellett a libákat, disznókat. Amikor hazajöttek az iskolából, felváltották az édesanyjukat a legeltetésből. Ha nem kellett pástorkodni, akkor kitakarították az istállót. Estefelé elküldték őket ivóvízért a szomszédba, vagy a közeli boltba valamiért. Ha piacra, vásárba mentek, őket is el-

vitték *kocsipásztornak*, ha nem kellett iskolába menni. A tanyán rendszerint vacsorát főztek, s a lány tüzelni segített.

Az iskolás gyerekek munkára fogása annyira fokozódott, hogy az 5—6. osztályosok október derekáig — míg a vetés be nem fejeződött — sokszor hiányoztak az iskolából. Ezért az 1930-as évek vége felé a tanyai iskolák felső tagozatában hivatalosan is október 15-én kezdődött az iskolai év és április 15-ig tartott. A 10 éven felüli iskolás gyerek már komoly segítséget jelentett a szülőknek.

A 10 éves egészséges gyerek mellé — ha szűkösebb anyagi viszonyok között éltek — nem fogadtak libapásztort, sőt kanászt sem. Iskola előtt és után legeltettek. Ha ekekapázás közben a lovat vezetni kellett, akkor legtöbbször a 10 éves körüli fiút felültették a ló hátára: részben azért, hogy a ló rá ne lépjen a lábára, részben azért, mert a sorokat onnan jobban látta. Segédkantárszárral irányította a lovat, az igazi hajtószár az apa kezében volt. Megmagyarázták a gyereknek, hogy a ló mindig a két sor közepén menjen, mert csak így járt jól az ekeapa. A gyerek sokkal jobban örült, mintha vezetni kellett volna, bár másnapra izomláza lett, különösen az első napokban. Az ekkora gyereket már mindenféle munkára felhasználták. Aratásnál a marokverőnek kötelet terített és megpróbálta a marokverés is. Irigykedett a kaszásra, mert azt hitte, hogy annak sokkal könnyebb, ugyanis a kaszás szemre valójában könnyedén kaszált. Ha megengedték neki, még a kaszálást is megpróbálta egy-kétsuhintás erejéig. Márpedig megengedték: „Vágcsak az apádistenit! — Így léssz ember belülled!” Az aratásban az első munkája a kötélteregetés volt: egész nap kint dolgozott. A 12 éves gyerekkel sok helyen már markot is verettek. A marokverést már megtanulta, amikor kötelet terített: egyrészt a megfigyeléseiből, másrészt a próbálgatásaiból, közben megmagyarázták neki, hogy a *kuka* hegyét hogyan tartsa, hogy a *lábas gazba* ne akadjon bele. Megmutatták, hogyan lehet takaros kévét szedni. Ilyenkor a kaszás is igyekezett olyan rendet vágni, hogy a gyerek könnyen tudjon utána szedni. Egy kicsit lassabban ment a munka, de a szükség így kívánta. A cséplésben az ilyen korú gyerek legfeljebb vizet hordott a munkásoknak. Cséplés után a tarlón könnyebb volt legeltetni, nem kellett annyira vigyázni a jószágra, ezért jobb kedvvel csinálta. Ráértek játszani a komákkal: játékokat, ostorkészítést tanultak el egymástól. A 12 éves gyereket szükségből befogták szárt vágni, megkövetelték azt, hogy a kukoricaszár töve a lefektetéskor egymáson legyen, mert csak így lehetett könnyen bekötni. Így szoktatták kicsinyenként a komolyabb munkákra is az iskolát elhagyni készülő gyereket. Az iskolából való el-elmaradás csökkentette az elméleti tudását, de ugyanakkor a gyakorlati ismereteket gyarapította, s mire felnőtt, kész „mester” lett belőle.

A lányok munkára szoktatása nagyrészt az anya feladata volt, de volt nagyon apás lány is, aki mindig azzal járt, s arra az apja volt nagyobb hatással. Természetesen a házi munkákra az ilyen lányt is az anyja tanította. A lányok akkorára éppen úgy megszokták a kinti munkát, mint a fiúk, mert mind a két szülő kint dolgozott, s a lányokat is kivitték segíteni, néha még lóvezetésre is befogták, majd 12—14 éves korában marokverő lett. Rendszerint a nagyobbacska lányok húzták a nagygereblyét a napi aratás befejezése után, a fiúk pedig szedték össze, mert a kaparékot be is kellett kötni, s az nehezebb munka volt. Kukoricatörésben a lányokat először szárvágásra, majd később törésre is felhasználták. Kezdetben úgy állították össze a szedőket, hogy a lány vagy a nagyobb fiútestvér, vagy az apa mellé kerüljön, s ha elmaradt, segítettek neki. Szégyen volt a munkában elmaradni, szójárás volt: „A hátulsót mégharapta a kutya!”

A lányokat csak a nagyon sürgős kinti munkába fogták be, legtöbbször bent segítettek az anyjuknak. A főzésnél mindig sokkal fontosabb volt a jószág ellátása. Az anyjától már kisebb korában megtanulta az aprójószág etetését, de szükség esetén az istállóban adódó munkákat is ő végezte. Nem sokat magyarázgattak neki, mert mindig látta a felnőttek munkáját és így könnyen beletanult. Kiszedték a jászolból az ízikeket és takaros kévékbe kötöt-

ték. Kivitték a trágyát az istállóból (keveset raktak a talicskába), s felsöprögettek. Ha a férfiak kint dolgoztak, akkor meg is tették a jöszágot. Takarmányt nem kellett cipelniük, mert előtte való nap mindig bekészítették.

Az anya nem hanyagolta el a háztartással kapcsolatos munkára való szoktatás sem. Az ekkora lányra már rábízta az ágyalást, a szoba-konyha kitakarítását. Ezt is már kiskorától megszokta, nem esett neheze. Ha valamit nem jól csinált, az anya megmutatta. Főzésnél még mindig csak segíteni kellett, ámbár ha a dolog úgy adódott, akkor kellő magyarázattal a főzést is rábízta. Nagyon boldog volt, ha jól sikerült és megdicsérték. Először a krumplipucolás, gyökér, sárgarépa tisztítása, babválogatás stb. várt a lányra. Ha rántáspirítás közben az anyának más dolga akadt, mellé állította kavarni. „Vigyázz, lő né égygön!” Legelőször a krumplipaprikás főzését bízták rá, majd a bablevest, s így kicsinyenként minden étel elkészítését megtanulta. Már egy levél tészta gyúrását, nyújtását is ő végezte. Ha az anya beteges volt, kenyérsütéskor a lányt a dagasztóteknő mellé állította és segítette a dagasztásban. (A kenyérsütésben ez volt a legnehezebb.) Mosáskor már régebb óta segítette az anyjának, most azonban komolyabban.

Az iskolát elhagyó fiú már komoly munkaerőt jelentett a gazdaságban, ezért mindenféle munkára befogták. Ha a kényszerűség úgy kívánta, akkor bérest sem fogadtak. Legtöbb kisebb gazdaságban béres nem is volt. Az ugarolásnál a szántást is rábízta, mert az könnyebb volt, mint a mélyszántás. Miután kisgyerek korában mindig ott sündörgött az *apja faránál*, látta, hogyan kell az ekét tartani, hogy kell kifordulni a barázda végén, s hogy kell befordulni a lovaknak. Továbbá, hogy állítja fel az ekét, hogy pontosan kezdje a barázdát. *Vakborozdát* még gyerekembernek is szégyen volt hagyni. Az első barázdánál az apa mellé lépegetett, s magyarázatot. Jó érzés volt, amikor az egyenes barázdáért megdicsérte. Ekkor már kaszálni is tudott. A lucerna kaszálásával kezdte, a napi zöldlucerna adagot neki kellett levágni. Így az aratásra belejött a kaszálásba. „Nézd meg, hogyan fogom a kaszát, hogyan jár a földön. Igyekézz mindig sarokkal vágni, hogy sima tarló maraggyon mögötted!” — magyarázott az apa. Megmutatta neki, hogyan nyúljon ki a karja, amikor a kaszát hátralendíti és meddig szaladjon ki a rendből a kasza, hogy minden szálát levágjon. Ha a rend alatt maradt levágatlan, azt mondták: „Lévarrtad a rendt!” Ez pedig szégyen volt. Ha a fiú erős volt, később próbálgatta a zsákot vinni. Megmutatták, hogy a zsákot ne a *vállhégyén* vigye, hanem a nyaka *szirtire* tegye, mert így könnyebb. Az igazi zsákhordó nyakán sohasem egyenesen áll a zsák, hanem mindig ferdén. A jobb vállon lévő zsák feneke a bal vállal volt egy vonalban. Ha az ilyen fogásokat fiatalabb korában már megtanulta, akkor a legnehezebb munkákat is könnyebben végezte. Legnehezebben tanulta meg Koczka Pál szerint a kasza kalapálását: Eleinte az apa kalapálta ki neki, mondván: „Ha nem jól verem ki a kaszát, az ver még engem!” A rossz kalapált kaszával ugyanis nagyon nehéz kaszálni, ezért kalapáláskor mindig odahívta a fiát. Másképp kellett kalapálni, ha gyöpöt vágta. Ekkor úgy fektette az üllőre a kaszalapot, hogy az éle alá a körme még odafért. Ekkor a kasza élét *lőhuszták*. Ha száraz gatz kaszáltak, akkor teljesen ráfektették a kasza lapját az üllőre, s a kivert élnek nem volt szabad felpördülni. Lassanként arra is megtanították, hogyan állítsa be a kaszáját. Ha gyöpöt vágott, akkor *kicsire*, s ha gabonát, akkor erejéhez mértén nagyobbra. Hordáskor ő rakta a kocsit. Csépléskor pedig mint lóhajtó ügyeskedett, hordta befele a terményt. Kukoricatőrésben már emberszámba vették, ha néha segíteni is kellett neki. A trágyahordást pedig teljesen rábízta, az apa abban már csak segített. 18 éves korában a fiút már teljes emberszámba vették, még részes aratónak is elmehetett. „Mestère” lett mindannak, amit addig tanult.

Eddig a nagyobbacska lányokat csak segítségnek fogták be. Ezután már mind a kinti, mind a benti munkákat önállóan is végezték. Már rábízta a tésztagyúrás, metélést, a főzést, sőt még a hájas tészta, töpörtyús pogácsa, túrós lepény sütését is. A kenyérsütésre is komolyan befogták: egy kis magyarázat után neki kellett egyedül elkészíteni a kovászt. Leg-

többször a nagymama vagy az édesanya ügyelt rá. Egyedül dagasztotta meg a kenyérnek valót, ő szakajtotta ki, s a kemencébe is ő vetette be. Eleinte kisebb-nagyobb hibák előfordultak, különösen a dagasztásnál, mert „nem teljes szívből” dagasztotta meg, s ezt a szemére is hányták. Ha rosszul vetette be a kenyereket, egymáshoz keltek (összedagadtak). Mindez csak szépséghiba volt, de a nagylány azt is röstellte. Természetesen megdicsérték a lány süttötte kenyeret. Közzsájon forgott: a lány addig nem mehetett *fürdő*, míg főzni, s kenyeret sütni nem tudott. Legnehezebb volt az ételek és a kenyér ízét megadni. Ekkor már a mosást is teljesen rábízták, az anya és a nagymama csak segített neki. Megfordult a kerék: a főzést, kenyérsütést, mosást a nagylány végezte, a szülő, nagyszülő csak segített neki.

A legények, lányok a disznótorban csak segítségek voltak, az idősebb hozzáértő *böllérek* mellett. A legények a böllérséget, a lányok a bélmosást, zsírsütést szintén észrevétel nélkül tanulták el, de ezt sokszor nem is a családban, hanem a rokonoknál. Ha nem tanulták meg, az sem volt baj, mert disznóölés egyszer vagy kétszer esett egy évben.

A családdal együtt élő nagyszülők sok olyan apróbb fogásra tanították meg unokájukat, amelyekre a szülőknek nem volt türelmük, ők ugyanis sokkal jobban ráérték. A nagyapa ráért a kalapáló unokája mellé állni és végig figyelni a munkáját. Figyelmeztette: „né úgy verd, mer *lobos* lesz az éle, vagy pedig *fürészés*.” Ha a család együtt élt a nagyszülőkkel, ezek a benti munkákra sokkal jobban rávezették, mint a szülők, mivel az öregek a kinti munkában nem vettek részt, nyugodtabban magyaráztak a fiataloknak.

Sok év kellett ahhoz, hogy mindazon munkákat amelyek a mezőgazdaságban előfordultak, tökéletesen megtanulják, de a legbonyolultabb ismereteket is, az évek hosszú során szinte észrevétel nélkül elsajátították. Miután a család egy zárt vérségi és gazdasági köteléket alkotott, ott felnőve, szakadatlan dolgozva, észrevétel nélkül mindent megtanultak, amire az ő életükben szükség volt. Szabad idejük azonban nagyon kevés volt, a munka teljesen lekötötte őket.

Iskolábajárás a múlt század végén a pusztai zugiskolákban

A tanyavilágban, így a Pusztán is a múlt század végén a tanyai nép maga állított iskolát. Hivatalosan „érdekeltségi tanyai iskoláknak” hívták, de miután tanítói oklevél nélküli, sokszor igen csekély képzettségű egyének tanítottak benne, ezért „zugiskoláknak” is nevezték őket. Keletkezésükről Szentkereszty Tivadar, Békés vármegye tanfelügyelője így ír: „...a sűrűbben lakott külterületek lakói összeálltak, kibéreltek valahol egy szobát, tanítóul felfogadtak egy írni, olvasni tudó iparost, kiérdemült örmestert, vagy földművest, aki aztán hittanra, olvasásra és kevés írásra, meg néhol számolásra is tanította a tanyai gyerekeket azok anyanyelvén”.¹

Fekete Sándor így hallotta a nála idősebbektől: „Ahun nem vót iskola, ott télen béreltek egy üres kistanyát, ahun csak nyáron lakott a gazdája, abba paraszt tanítót fogattak. Ha tankönyv nem vót, régi kalendáriumbul tanútak olvasni.”

Az iskola valamelyik emberségesebb szülő üres szobájában, kamrájában, vagy üres istállóban működött. Az orosházi határban az egyik tanyai iskola azelőtt pálinkafőző-helyiség volt. Szerették, ha az iskola könnyebben megközelíthető helyen feküdt.

¹ Szentkereszty Tivadar: Békés vármegye népoktatásának története. Békéscsaba, 1933. 19.

Pál Flórián édesapjától, Pál Józseftől (aki 1858-ban született és 1938-ban halt meg) hallotta, hogy a fecskésparti iskola közelében a múlt század vége fele az egyik tanyában egy szegényebb parasztember tanított. Mi több, Pál Flórián testvérbátyja is abba az iskolába járt. Jól olvasott, szépen írt és számolni úgy megtanult, hogy „a zsidók sem különben”. Igaz, az utolsó osztályokat már rendes iskolában járta, de nem a Vásárhelyi-, hanem a Kutasi-pusztán.

Fekete Sándor úgy tudja, hogy Kardoskúton, az ún. László dr.-féle tanyában is (most Jankó Sándor tanya) működött zugiskola. Lakott tanya volt, de az egyik szobája (a kisház) üresen állt. A kisszobában kemence is volt és ott tanultak a gyerekek. Fekete Sándor az 1900/1901-es iskolai évben a ma is működő cinkusi iskolába járt. A gyerekek egy közelben fekvő szoba-konyhas tanyát „kisiskola” néven emlegettek, mert abban régebben zugiskola volt.

A Sámsoni úton kívül eső területen, a Külső-pusztán, a következő zugiskolák voltak:

1. Bor István és Baki Mihály Aradi-útféle tanyájában, tanítója: Németh György.
2. Horváth Imre Tatársánc-dűlő 140. számú tanyájában, tanítója: Németh Antal.
3. Gombkötő István Komlói-útféle tanyájában, tanítója: Ravasz Sándor.
4. Özv. Sinkó Istvánné Bogárdó dűlőbeli tanyájában, tanítója: Szemenyei György.
5. Miszlai János pusztai tanyájában, a földvári határ közelében, tanítója: Dér Márton.

Ezeket az iskolákat a szülők tartották fenn, de hatósági felügyelet alatt állottak. Bennük nem okleveles tanítók működtek.²

Legtöbbször olyan helyiségben rendezték be az iskolát, amelyben kemence is volt. A kitarított, kimeszelt helyiségbe néha kályhát állítottak. Minden gyerek után vittek száriziket, csutát, akácfát, ki mit tudott. A tanító minden reggel befűtött s így mindig jó meleg várta a gyerekeket. Másutt meg az volt a regula, hogy a VI. osztályos fiúk korábban jöttek az iskolába és azok fűtöttek. Nem is kell mondani, élvezettel csinálták. Az iskola bútorzata a lehető legegyszerűbb volt. Egy fiókos asztal, egy szék, sőt még egy sifon (szekrény) is könnyen kikerült a közeli tanyákból, különösen onnan, ahonnan gyerekek is jártak iskolába. A padok beállítására már nehezebben ment. Az orosházi határban Kéthosszúson Miszlai Sándor és Miszlai József készítették a közeli iskola padjait. Fűrő-faragó, barkácsoló emberek voltak. A szülők a *fadepóban* (fakereskedésben) *colos deszkát* vettek. Hat kihegyezett és levert karóra szegelték a pad lapját. Ugyancsak hat karó tartotta az ülőlapot. A kisebbeknek alacsonyabb, a nagyobbaknak magasabb padokat készítettek. Mind a padok, mind az ülések lapjait meggyalulták. Csak az egyik felől lehetett a padokba bemenni, a másik vége a falig ért. Miszlaiék deszkából fogast is készítettek. Mindenütt volt egy kisebb fekete tábla, melyet a kemence melletti falra akasztottak. A gyerekek forgatták, könnyen lehetett vele bánni. Kerek csobolyóból ittak, melyet két téglá közé állítottak. Nádszálat dugtak bele, s azon keresztül szívták a vizet, egyik gyerek a másik után. „Abba az időbe nem ismerték a finnyáságot!” — mondták a visszaemlékezők. Két nagyobb gyerek hozta tele.

Az iskolai felszereléssel nagyon gyenge lábon álltak. Legtöbb zugiskolában Magyarország térképe az ajtó mellett a falon csüngött. Amikor az országot tanulták, a földrajzi nevetek pálcával mutatták rajta. Az asztalon egy földgömb állott, s amikor más országról tanultak, azt forgatták. A szerény, sőt szegényes felszerelést legfeljebb egy méterrúd egészítette ki. A hivatalos szervek is megállapították: „A tanterem felszerelése igen silány. Legtöbb helyen csak a fekete tábla van meg, amelyhez elég hosszú zsinegen a «nyúlláb» volt kötve, amely a mai szivacsot pótolta. Ott lógott még a falon a «nyírág» vagy «virgács», a «plágáló vessző» és a «tenyérverő lapocka». A gyerekek négyzetes gerendákon, vagy hát nélküli

² *Simonffy Ferenc: Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Székkutas, 1973. 63—64.*

padokon ültek. Később már vizescsöbör is kiegészíti ezt a felszerelést, s csak hosszú idők után jelennek meg az «úri iskolákban» a háttámlával ellátott padok, s a tanítói katedra.»³

Az iskolát rendszerint arról nevezték el, aki helyt adott neki: „Szabóékhó mégyék az iskolába!” — mondták az iskolások.

A képesítés nélküli tanyai tanítók nagy része középkorú vagy idősebb parasztember, vagy iparos volt. Vizsga után kapálni, aratni mentek, vagyis nyáron mezei munkával foglalkoztak. Nem egy idősebb tanító nyáron *ugari csösz* volt. Sok esetben egyedülállók voltak és az iskolában laktak. A szülőkkel egyezkedtek, ezért a zugiskolákba járt tanulók emlékezete már nem őrzi a tanítók javadalmazását. Pál József tanítója élelmiszeit kapott a szülőktől. Másutt egy bizonyos pénzösszegben állapodtak meg, ezt elosztották a gyerekek számára, s annyit fizetett egy-egy szülő. Disznóvágáskor mindig kaptak hurka-kolbászt, s egy kis kóstolót.

Úgy emlékeznek a tanyai tanítókra, hogy nem voltak rossz emberek. Ha rosszak voltak a tanulók, akkor megdorgálták őket, de „amugyosan” nem voltak nagyon gorombák. Némelyik „öleg szigorú volt kölletekor”. A gyerekek tartottak tőlük, s *tanító úrnak* szólították. A környékeliek is tanítónak tartották. Legtöbbször elég jó viszony volt a szülők és a tanítók között.

Ha az alkalom úgy hozta, a szülők szívesen kínálgatták itallal a tanítót. Zalai zugtanító, amikor megkínálták pálinkával, mondogatta:

Ugyan te kis lötyögő,
Hun van benned az az erő,
Tudod tegnap mit csináltál,
Az árokba taszítottál.

Nagyon szerette az italt. Tanult ember volt, de nem fogadták be, mert iszákos volt. Orosháza környékén a parasztok fogadták meg zugiskolába. Az orosházi határban Győri Péter tanítót a szülők csak Péternek szólították. „Ki elejbe jársz? — kérdezték. — Győri Péter elejbe!” — volt a felelet.

Baji Lajos orosházi kőműves anyai nagyapja: Szemenyei nevű parasztember sok ideig tanított hol itt, hol ott. Úgy mondják, jó tanító volt, de nagyra is volt vele. Fekete Sándor ismerte, de már akkor nagyon öreg volt és nem tanított. Mondogatta: ő a Szemenyei tanító. Az Aradi út mentén, a Hegedűs-földön volt egy tanya — a helye még friss szántáson látszik —, ott volt egy zugiskola, ott is tanított.

Amikor a tanítóságból kiöregedtek, vagy képesített tanító került az iskolába, akkor végleg visszatértek a régebbi foglalkozásukhoz, legtöbbször a mezőgazdaságba. Az öreg Varga Pál — aki az orosházi határban az Aradi úti iskola környékén tanított — 70 éves korában a múlt század végén mezőőr lett. Bunkósbottal járta a területét. Az orosháziak nem tenyésztették a birkát, hanem tavasszal 5—6 bányát vettek, s azt kiheréltették. Szóltak az öreg Varga Pálnak, aki kellő szakértelemmel el is végezte. Neki is volt egy birkája, amely mindig vele ment, a kutyával együtt. A fején egy nagyon zsiros „cserény” kalapot hordott. Alkalmadtán a közepét begyűrte és vizet öntött bele. A kutya és a birka békességben ittak belőle. Varga Pált egyébként „kutyafasza Vargának” hívták. Ugyanis tanító korában egyszer a vizsgán egy tanuló eltévesztette a kérdésre adott feleletét. Varga a szülők előtt hirtelen rávágta: „kutyafaszát” Persze évközben is szavajárása volt. Azóta mindenki így hívta, még ma is így emlegetik.

Szeptember elején kezdődött az iskola, de akkor csak a kisebbek mentek, az erősebb-

³ Szentkereszty Tivadar: i. m. 20.

beket otthon tartották, míg el nem vetettek. Ahogy tavaszodott, úgy fogyott a létszám. A nagyobbak tuskózni, lovat hajtani mentek. Ezekben a tanyai iskolákban a tanítás mindszenttől Szent Györgyig tartott.

Egy napi tanítás külső rendje a következő volt: Nyolc órakor állt be az iskola. Akik messzebb laktak, sohasem érkeztek meg pontosan, de nem származott belőle baj. Tíz órakor szünetet tartottak, először a lányok mentek ki, amikor bejöttek, akkor mehettek csak ki a fiúk. Tizenkettőtől egy óráig ebédszünetet tartottak, három óra tájban mentek haza. Ahol négy óráig maradtak, ott délután is tartottak egy rövid kis szünetet. Amikor a tanító eleresztette őket, sohasem mulasztotta el figyelmeztetni, hogy az úton rendesen viselkedjenek, s otthon köszönjenek. Ha otthon elfelejtettek köszönni, a szülők mindjárt mondták: „Esz tanutatók az iskolába?” Az eleresztéskor *diktumot* kaptak a gyerekek, melyet otthon el kellett mondani. Ezzel ellenőrizték, hogy volt-e a gyerek iskolában. A diktumok rövid közmondások voltak, hogy a kisebbek is meg tudják tartani, míg hazáérnek. Mondják, hogy annak idején egy kisiskolás sírva keresgélt valamit hazafelé menet az útparton. Egy arra járó kérdezte: „Mi bajod, miért sírsz?” „Evesztettem a diktumot!” — zokogta. Ugyanis, hogy el ne felejsék, egy kis cédulára felírták. A kislány azért sírt, mert félt, hogy otthon kikap.

Az iskolások házilag készített *tarisznnyába* hordták a kevéske iskolai felszerelésüket. Az akasztóját „magából” (saját anyagából) készítették és a tarisznnyát a nyakukba akasztották. A lehajtós teteje egy gombra járt. A tarisznnyába került a palatábla, a *kerektoktartó*, valamint a könyvek: ábécé-, olvasó- és földrajzkönyv, és esetleg énekeskönyv. A fiúk *bodzafapuskát* vagy *krumplipuskát* is hordtak az iskolába, amelyet a tanító igencsak elvett, ha észrevette.

Ha az iskola a szomszédban volt, akkor télen, mire menni kellett az iskolába, elhanyagták a havat. Ha javítás alatt volt a lábbeli, akkor fölkapták és átvitték a tanulót. A messzebb lakók télen nagy hóban, ősszel-tavasszal szárhegyig érő sárban bandukoltak az iskolába. Kesztyűnek se híre, se hamva nem volt: induláskor meleg sült krumplit tettek a zsebbe, s azt markolgatták. Nagy hóban a messzebb lakó gyerekek szánkón mentek az iskolába, az egyik legmesszebb lakó szülő szánkója összeszedte az útjába esőket.

Az énekeskönyvből reggeli éneket énekeltek, imádkoztak és kezdődött a tanítás. Miu-tán az iskolába az első osztálytól kezdve a hatodik osztályig jártak a tanulók, a tanító közvetlenül csak egy osztállyal foglalkozott, a többieknek különféle *leckét* adott. Jó időben egy-két csoportot kicsapott a gyöpre, s egy-egy hatodikost állított melléjük. A gyöpon körbe ülve *biflázták* a leckét. Amikor bekerültek, a tanító kikérdezte őket.

Minden osztályban palatáblát használtak, amelynek az egyik fele *liniás* (vonalas), a másik kockás, vagy sima volt. A bükfa-rámájára egy rongyot kötöttek. *Griflivel* írtak rá: annak idején egy krajcárért kettőt kaptak. *Bugylibicskával* hegyezték ki. Ha jó bicskát vettek, hamar elvesztették, a bugylibal győzték, mert az olcsó volt. Ha a tábla betelt, ráköptek, s a ronggyal letörölték. Érdekes, hogy a palatábla milyen nehezen kopott ki az iskolából. Az első világháború után minden falusi iskolában általános volt a palatábla használata. Legtovább élt a tanyai iskolákban. E könyv szerzőjének tanítványai — az Orosháza—gyulai úti tanyai iskolában — az 1930-as években még használták. Igaz, füzeteket is használtak már mellette. A közvetlenül nem foglalkoztatott csoportok szerették a palatáblát használni. Azonban már általában nedves szivacs fityegett a táblán, s így használata valamelyest higiénikusabb lett.

Az emlékezet már bizonytalan, hogy olvasni a nagytáblára írt betűkről, vagy ábécés könyvből tanultak-e. „Voltak tanyai iskolák Békés megyében, ahol az olvasást az ún. *sulykolókról* tanították. Ez nyéllel ellátott, körülbelül 10 cm széles és 20 cm hosszú deszkalap volt, melyre a tanító otthoni feladatul felírta az olvasandó betűt, vagy korommal vagy krétával,

s azt onnan kellett megtanulni. Ha aztán útközben az írás letörlődött, másnap kijárt a vicgács, vagy a lábszjij”.⁴

Az első osztályban az ujjukon számoltak 20-ig. A második osztályban már bizonyosan volt könyvük. *Irkát* is használták: kisvonalasat és nagyvonalasat. A füzetekbe tintával írtak, tudták, hogy mikor írnak tintával, s csak akkor vittek tintát az iskolába, melyet a városban a „nyomdába” (papírboltban) vettek. A tollszár részei: *tollszár, réz és penna*. A *plajbászt* (ceruzát) és a *pennát* a *toktartóban* hordták az iskolába. Ez bükkfából esztergált, kétrészes, festett tok volt. Ma már a régi iskola emlékét csak itt-ott egy palatábla, vagy egy kerektoktartó őrzi.

Ha a tanító kiment, vagy el kellett menni, kiállított egy hatodikost, s meghagyta, hogy melyik osztálynak mit kell csinálnia, sokszor az egyszeregyet mondta az egész iskola karban. A tanyai iskolákban, a zugiskolákban csak a legszükségesebb dolgokat tanulták meg: írni, olvasni, számolni, de nem egy iskolában azt a keveset alaposan *besujkolták*. Láttunk nagyon szép írással készült levelet, amelyet zugiskolába járt parasztember írt.

Szünetekben a tanya körüli gyöpön játszottak — ha az idő engedte. A dolgukat vagy a „nagyég alatt”, vagy a dudvarakás mellett, vagy — ha az idő olyan volt, esett — a nagyszínen végezték el. Tanítás alatt a tanítótól is gyakran kikéredztek. Az egyik orosházi zugiskolában érdekes módon ellenőrizte a tanító azt, hogy egyidőben csak egy gyerek legyen kint. A kiengedett gyerek egy kis akasztóval ellátott papöcköt — „Jancsit” — húzott az ajtó belső kilincsére. Amikor visszajött, lekasztotta és kivitte az asztalra. Újabb jelentkező csak akkor mehetett ki, ha a Jancsi nem a kilincsen csüngött, hanem az asztalon hevert.

A fegyelmezést minden tanító úgy oldotta meg, ahogy tudta — vérmérsékletének megfelelően. A kisebb vétségért megpirongatta, megszegényítette a tanulót. A valamivel nagyobbért már *pacsi* járt, amelyet *tenyeresnek* is hívtak. A vétkes *nebuló* egyik kezét kinyújtotta tenyerével felfelé, a tanító ráshuhintott a pálcájával vagy a *pogácsával*, amely egy fakanálszerű *ütleg* volt, lapos fejjel. Ha kettőt kapott, akkor a másikat a másik tenyerébe mérte a mester. A körmös már jobban fáj: a hüvelyk-, mutató- és középső ujjat egymás mellé tették és arra kapták az ütést. Ha a tanító hirtelenkező volt, gyakran megcibálta a gyerekek haját, fülét. A kisebbeket a padban felállította, vagy a sarokba térdepeltette. Érdekes adatot kaptunk Pál Flóriántól, akinek az édesapja mesélte: az ő tanítója lábbeli *röpérállást*, javítást is vállalt, s amikor a gyerekek nagyon felmérgecsítették, közéjük vágta a kaptafát. Minden iskolában az asztalon hevert a mogyorópálca, azzal mérték a fenekést. A *fenekelés* egyik módja az volt, hogy a *delikvens* nyújtott térd helyzetben megfogta a csizmája orrát, s akkor a feszes nadrágjára — az ülepére, magyarul a seggére kapta a két-három ütést. Vagy: „Feküdj a padra!” parancsszóra az első padra lefeküdt, illetőleg ráhajolt a „bűnös”, és a gyerekek a padban ülő lefogta a fejét. A vásottabbja — előrelátó módon — kispárnát dugott a nadrágjába, de hamar leleplezték. Pofozkodásról kevesebbet hallottunk. Aki a verést kapta, rendszerint azt mondta: „Nem fáj!”

A fegyelmezésre vonatkozó emlékek helyet kaptak a megyei jelentésekben is, így Békés megyében erről a következők szólnak: „A fegyelem igen rideg. A «nyírág», a «virgács», «plágáló vessző», «tenyerverő lapocka», lábszjij, nagragszjij és olykor a pipaszár is rendre járja, sőt éles pálcikákra, borsószemekre is térdeltetik a kis tanulókat.”⁵

A tanyai iskolákban a tanítás végén elénekeltek egy esti egyházi éneket, imádkoztak és azután hazamentek. A nagyobb lányok a tanítóval ottmaradtak és kitararították az iskolát.

Sinkó Antal — aki az orosházi tanyavilágban Győri Péter *elejbe* járt iskolába — emlékszik, hogy karácsony böjtjén a két szomszédba vezette a tanító a gyerekeket, a *gádorab-laknál* felállította őket és elénekeltek a „Krisztus Urunknak áldott születésén...” c. kará-

⁴ Szentkereszty Tivadar: i. m. 21.

⁵ Szentkereszty Tivadar: i. m. 20.

csonyi éneket. Egy kosár aszalt almát vagy aszalt meggyet kaptak és szétosztották a gyerekek között.

Az orosházi tanyavilág zugiskoláiba Orosházáról egy pap, s a községtől egy esküdt ment ki a vizsgára. A gyerekek orgonavirágot vittek és a szülők is elmentek. A kiküldöttek mondták meg a tanítónak, hogy melyik tárgyból kérdezzen. A tanító mindig azt a gyereket szólította, akiről tudta, hogy jól felel. A visszaemlékezés szerint tudtak a gyerekek, de némelyik megzavarodott, egy kis lámpalázt kapott. A tanító is, és a gyerekek is dicséretet kaptak. A végén elköszöntek a tanítótól, kikapták a vizsgai lapot, a *kisliniást*, a *nagyliniást* (*diktandó irkákat*) és elmentek haza.

Az orosházi tanyavilágban az 1890-es években községi iskolákat szerveztek, s ezzel megszűntek a zugiskolák. Néhány év múlva a községi iskolákat átvette az állam. A Vásárhelyipusztán a külterületi iskolák állami kezelésben adása, illetve vétele 1899-ben történt szerződés kötés útján, s a századforduló után rövidesen elkezdték építeni az állami iskolákat. A téglából épített iskolák elé kutat is fűrtak, ezzel a környéket is ellátták jó ivóvízzel. Ilyen iskolák épültek Fecskésen, Cinkuson, Tatársáncon, Szőkehalmon, Mágocsoldalon és Pusztafeketehalmon. Mindegyiken rajta volt a város domborműves címere. Miután a Vásárhelyi-pusztá ma több községhez tartozik, *lékókányozták*, leverték a címet, csak a cinkusi és a fecskési iskolán maradt meg.

Népi játékok

Tekézés: Ezt a játékot az orosháziai *dirzsi-bodorinak* hívták. 10—14 éves gyerekek játszották az első világháborúig. Játsszótérnek egyenes helyet választottak, legtöbbször a tarlón, a tanyához közel. Onnan könnyen beszaladhattak egy karéj kenyérért. Öten-hatan játszották. Minden játszónak volt egy 150—160 cm hosszú, kétujjnyi vastagságú botja. Télen a Pusztán *kanalasztók* jártak, azok hozták a jó botot: tölgyfa, somfa, mogyorófa volt a jó. Dani András szerint a jó bot egyenes, s egy kis bunkó vagy görbület volt a végén, azzal jobban lehetett hajtani a tekét. Nagyon vigyáztak a jó botra. Hazavitték és kamrában, a sarokban tartották.

A játsszótér közepe táján a bottal rajzoltak egy 5—6 m átmérőjű kört. A közepében a bicskával faragtak egy 15 cm átmérőjű és 10 cm mély lyukat, melyet *disznóólnak* hívták. Játék közben a disznóólna kellett a bottal behajtani a fából faragott fagolyót, a *disznót*. A körvonalra eggyel kevesebb kislyukat ástak, mint ahányan játszottak. A lyukakat nagyjából egyenlő távolságra vésték. A vásárhelyiek legtöbbször *botrúgással* döntötték el, hogy ki legyen a *kanász*. A „disznóólnál” sorban álltak, vagy egyszerre, vagy egymás után *rúgtak*. A bot végét a csizma orrára tették, a botot pedig egy kicsit előre tartották, s azután *rúgtak*. Igyekeztek messzire rúgni. Aki a „legkisebbet rúgta” az lett a *kanász*. Az orosháziaiak másképpen kezdték a játékot: a botjuk végét beledugták a középső lyukba, a disznóólna. A játékező után körbe-körbe haladva monoton hangon mondták:

Dirzsi-bodori egy
Dirzsi-bodori kettő
Dirzsi-bodori három stb.

Rendszerint addig számoltak, ahányan játszottak. A játékező a mondóka szövegét hol gyorsabban, hol lassabban mondta, hogy társai ne vegyék észre, mikor kell lyukat foglalni. Ti. amikor az utolsó számnál tartottak, mindenki igyekezett botjával lyukat *fogni*. Akinek

nem jutott, az lett a kanász. Úgy is játszották, hogy a harmadik szám után ugrottak széjjel. Ha egy lyukba ketten dugták bele botjukat, a játékvezető döntötte el, hogy ki a kanász.

A játékosok közül az egyik kirúgta vagy kiütötte a tekét a körön kívül a mezőnybe. Innen a kanász a tekét, a disznót a lyukba, a disznóólba igyekezett behajtani. Ezt azonban a játékosok minden erővel megakadályozták, s a tekét, a középső lyuktól elhajtották. A teke hajtása közben, a játszó fél szemével a saját lyukját leste, ugyanis ha a játékos nem tartotta benne a botját, a kanász elfoglalhatta, s akkor helyet cseréltek. Az lett a kanász, aki-nek a botja kiszorult a lyukból. Ezért, amikor a játékosok ütögették a tekét, nagyon vigyáz-tak arra, hogy veszély esetén lyukat szerezzenek. A játékosársak üres lyukjait is elfoglal-hatták. Rendszerint a legelőnyösebb helyzetben levő (a kanász háta mögött álló) igyekezett kiütni a tekét. A botot is üthették, de csak akkor, ha a bot vége a lyukban volt. De ha a já-tékos a botot kivette vagy felemelte, a kanász félreütötte, s az ő botját dugta bele. A kanász mindig befele, a játékosok pedig kifele hajtották a tekét. Sokszor a kavarodásban jól a bokájára ütött egyik a másiknak, amikor a teke körül *kalamijált* valamelyik. Ha a kanásznak sikerült a tekelyukba behajtani a tekét, akkor lyukcsere volt. A játékvezető elkialtotta ma-gát: „lyukcsere!” Erre minden játékos jobbra a szomszédos lyukat foglalta el a botjával.

Ha a kanásznak sikerült lyukat fogni, akkor megszabadult a kanászságtól. Ha nem, akkor továbbra is ő maradt a kanász. Akkor lett vége a játéknak, ha beleuntak. Bele lehe-tett fáradni. Nem a szaladgálás volt a fárasztó, inkább az izgalom, mert senki sem akart ka-nász lenni. Csúfolták is a kanászt.

Dűl a baba, kondás! Erősebb fiúk játszották. A *baba* kb. 30 cm hosszú, 15 cm átmérőjű fadarab volt. Minden játékosnak vastag, keményfa botja volt. A *kanásznak* hosszabb és könnyebb botja volt, mint a többinek. Öten-hatan játszották. Ha szükség volt rá, egyenget-ték a földet, hogy a baba megálljon. A babától 20—25 méterre egy vonalat húztak. *Rúgással* döntötték el, hogy ki legyen a kanász. A játszóknak egyenként igyekeztek a babát a bedobott botjukkal elütni. Mindig a leggyengébb játékos kezdte az ütést, a legjobb játékos utol-jára maradt. Ha a botok nem ütötték el a babát, akkor a botok a földön maradtak. Amikor a babát sikerült elütni, a kanász felállította. Ezt az időt a játékosok arra használták, hogy kifussanak a botért, s a vonal mögé visszavigyék. A kanász igyekezett minél gyorsabban felállítani a babát, s a vonal előtt valakit megszúrni a botjával. Ha a botot sikerült megfogni, akkor a játékos, nem lehetett megszúrni. Há ideje volt, be is futhatott. Rendszerint akkor futott be, amikor legközelebb eldőlt a baba. Ha a kidobott botok nem ütötték el a babát, akkor a játszóknak kifutottak a botokért, s azt igyekeztek a vonal mögé visszahozni. Ha sikerült a babát elütni, a többieknek alkalma volt a botot megszerezni. Ha a kanász megszúrta valakit, akkor megállt a játék. A kidobott botokat behozták és az új kanással kezdődött a játék.

Dólézás: Várból kiütős: Az épületektől távolabb dóléztak, az épületek felé nem volt szabad ütni. Kétféle dólézást játszottak. A *várból kiütős* volt a régebbi. Ennek nagyobb hely kellett, mint a *lyukból dólézásnak*. Régebben a várból kiütőset jobban szerették játszani, ké-sőbb viszont a lyukból dólézás jött a divatba. A várból kiütős nem volt olyan változatos, mint a lyukból dólézás. 10—14 éves fiúk játszották az 1930-as évekig. Már két gyerek is játszhatta: egyik *bent* volt, a másik *kint*. De csapatok is játszották. Nagyon elterjedt játék volt. A dólét keményfából faragták, valamivel vastagabb fából, mint a sóprűnyél. 14—15 cm hosszú, gömbölyű keményfát mindkét végén kihegyezték. Volt egy kis dereka, azt kellett játék közben megütni. A dólét két fele egyforma volt, mert különben nem jól ugrott. A jó dóléüítő 70—80 cm hosszú, 60 cm széles fenyődeszka, amelynek egyik végét kézhez faragták. Az üítő vége lapos volt, s a fogó végefele keskenyedett. A fogójánál a deszka élét lekerekí-tették, hogy jobb fogás legyen rajta. Kézhez állt. Keményfából is készítették. A kiütő szeg-letes, sőt ritkán gömbölyű is lehetett. A kint levő kisebb fiúnak lehetett hosszabb botja is.

A játék után a dólét és az ütőt is eltették. A jól bevált ütőt és dólét eldugták, hogy el ne tűnjék, ugyanis a szülők nem szerették, ha dóléztak: „Kiveríték egymás szömit!” — mondták.

Jó nagy kört rajzoltak egy bottal. Ha sokan voltak, két csoportra oszlottak. A két játékező (legjobb, leghangosabb játékos) választott magának játékosot. A két fiú szemben állt egymással. A dóléütőt egymás kezébe dobálták, miközben mondták: „Szemöl-bisz-ter”. Aki az utolsó szótag elhangzása után markolta a botot, az nem dobta vissza, hanem felette föllele haladva egymás után mindketten *markoltak*. Aki legutoljára még markolni tudott úgy, hogy nem esett ki a bot a kezéből, az választott a játékosok közül egyet. Aztán a társa is választott. Addig ismételték a botdobást, míg volt választható játékos. A választás után döntöttek, hogy melyik csapat legyen először *bent*.

A benti csapat kezdő játékos, a *kiütő*, beállt a kör középebe. Az egyik kezében függőlegesen tartotta a dólét (megfelelő magasságban) majd elejtette, vagy kissé feldobta a levegőbe, s akkor az ütővel, a *lapickával* derékon ütötte úgy, hogy az a körből kirepült. Minél messzebb repült, annál jobb volt. A kintiek igyekeztek a levegőben elkapni. Ha nem sikerült, akkor a kintiek legügyesebb játékos próbálta a dólét a várba dobni, ha sikerült, akkor *lesült* a kiütő. A kiütőnek joga volt a várba repülő dólét a levegőben botjával kiütni. Ezt is elkaphatták a kiütők. Ha nem sikerült, onnan dobták be, ahová leesett. Ha a bedobott dólét a vár mellé esett, akkor a kinti újra mindaddig ütött, míg le nem sült. Azután a következő benti folytatta. Ha mindegyik benti *lesült*, a két csapat helyett cserélt. Ha viszont kevesen voltak, akkor egy csapatban játszottak. Ha a kiütő *lesült*, akkor kiment bedobónak, s helyette az ment be, aki bedobta a dólét.

Lyukból dólézés: Egy olyan széles lyukat véstek bicskával, hogy az ütő vége beleférjen. A benti csapat legjobb játékos a dólét keresztbe fektette a lyukon és a bot végét a dólé alá dugta. Igyekezett minél messzebb kilökní. Ha rövide sikerült, akkor a lökőnek joga volt „égy a rugás” mondással megismételni. Ha az sem sikerült, még kétszer rúghatott. Ez esetben három volt a rúgás. Ez azt jelentette, hogy a harmadik lökés után a leesett dólét (ha nem tudták elkapni) a legnagyobbat rúgó játékos a lába fejére téve, a lyuk felé rúgta. Ezt annyiszor ismételte, ahány rúgás járt, vagyis ahányszor a lökő visszakeréte dóléját. Háromnál többször nem ismételhette meg a lökést. A kintiek az utolsó rúgás után — most már közelebbről ról — igyekeztek eltalálni a botot. A lökő úgy lökött, hogy a kintiek ne tudják elkapni a levegőben a dólét, mert akkor a lökő *lesült*, vagyis kiesett a játékból. Ha az már kiismerte a kinti játékosokat, akkor nem *kampát* lökött, hanem alacsonyra, a földet súrolta, hogy el ne kaphassák. A cél az volt, hogy a dólé minél messzebb essen le. Ha a dólét nem tudták elkapni, akkor bedobták. A lökő keresztbe fektette a lyukon a dóléütőt. Rendszerint a legügyesebb játékos dobta be a dólét, mert ha a lyukra fektetett botot a dólé eltalálta, akkor a lökő *lesült*.

Ha a kintiek nem találták el a botot, akkor a lökő a földön heverő dólé végére ráütött az ütő élével, s a levegőbe felugró dólét igyekezett minél messzebbre elütni, vagy minél többször *sokszorozni*, fel-felütni, hogy az a földre ne essen le. Minden sokszorozás lépésenként tízet jelentett. Ha érezte a sokszorozó, hogy többször már nem sikerül, akkor egy ütéssel igyekezett minél messzebbre elütni a dólét. Általában kétszer, háromszor sokszoroztak. Az ügyes játékos jó bottal és jó ütővel négyszerezni, ötszörözni, hatszorozni is tudott. A leesett dólét a kiütő felvette és megszámlálta, hogy a lyukig hány lépés. Ezt beszorozták a sokszorozás számával. Ha kétszerezett vagy ötszörözött, akkor huszasával, illetve ötvenesével számolt. Igyekezett mennél kisebbeket lépni, noha a kintiek ellenőrizték. Aki nagyon kicsiket lépett, azt kinézték a társaságból, a játékból.

A játék előtt megállapodtak abban, hogy *igazítást* játszanak-e, vagy sem. Az igazítást általában a fiatal, gyengébb játékosok játszották. Ilyenkor a játékosoknak joguk volt a rosszszul fekvő dólét olyan helyzetbe hozni, hogy a ráütéskor fölugorjon a levegőbe. Akkor ugrik fel a dólé könnyen, ha az egyik fele feláll.

A játékosok egy sima helyre felírták azt, hogy „nekünk hányunk van”, azaz a csapatnak mennyije van. Addig folyt a játék, míg az utolsó benti is le nem sült. Ekkor megállapították a végeredményt és a két csapat helyet cserélt. Addig folytatták, míg meg nem unták, vagy este nem lett.

Labdajátékok: Kapósméta. A legegyszerűbb labdajátékot fal vagy kerítés mellett játszották. Egyik gyerek — az ütő — a fal közeléből a labdát az öt-hat lépésnyi távolságban álló társának dobta, aki azonnal az ütőhöz vágta. Ha nem tudta eltalálni, helyet cseréltek. Ha eltalálta, továbbra is az maradt az ütő.

Nagyméta: Két csapat gyerek játszott. Az egyik csapat tagjai a méta felső részén, egymás után ütötték ki a labdát, amit az *adogató*, a másik csapat vezére dobott fel az *ütőnek*, aki a kezében tartott bottal, vagy szélesebb ütőfával igyekezett messzire kiütni. Némelyik nem találta el a labdát, vagy alig ütötte el pár lépésre. Ha sikerült messzire ütni, az előtte levők azalatt, míg a labda leesett a földre, a méta alsó határához szaladtak és onnan visszagygykeztek a méta felső részéhez, hogy újra üthessék a labdát. Volt olyan gyerek is, aki míg az adogató a labdát feldobta, kiszaladt a méta alsó határvonaláig és az adogató nem tudta megütni. Ritkán fordult elő, hogy kiütő nélkül kellett futniuk, mert a jobb ütők maradtak utoljára, hogy mentsék a kifutókat. A másik csapat a méta másik végén helyezkedett el, és igyekeztek elkapni a kiütött labdát. Ha sikerült, akkor visszadobták az adogátónak, hogy az leüthesse a szaladókat. A két csapat akkor cserélt helyet, ha az adogató a kifutó fiúkat szaladás közben megütötte. Ritkán úgy is játszották, hogy ha az adogató a kifutók három tagját megütötte, helyet cserélt a két csapat.

Cézés: A kiütő egy lécdarabbal kiütötte a labdát, lehetőleg jó messzire, azután a tőle 6—8 méterre levő várba szaladt. A vár egy földrekarcolt kör volt. Egy pillanatig megállt a vár közepén, s ezután visszaszaladt a kiütőhelyre, amit egy egyenes vonallal jelöltek meg. A kintiek közül az egyik felkapta a labdát és igyekezett eltalálni, leütni a kiütőt. Ha sikerült, helyet cseréltek. A játékosok arra törekedtek, hogy kiütők legyenek, s ne kelljen ki-be szaladgálni. Csak addig volt érvényes a leütés, míg a kiütő játékos a vonalat (a kiütés vonalát) el nem érte. Ha nem találták el, akkor tovább maradt kiütőnek.

Lehajtós: Fiúk, lányok a tanya körüli gyöpon játszották. Két játszó egymástól kissé távol, egymással szemben állt. Ezek voltak a *dobók*. A többiek a két dobó között helyezkedtek el. A dobók labdával igyekeztek eltalálni, kiütni valamelyik játszót. Ha sikerült, akkor az *lesült* és a dobó a játékosal helyet cserélt. A dobók igyekeztek becsapni a játszókat. A dobást csak színlelték, de nem dobták el a labdát. A játszók legtöbbször elugrottak a várt dobás elől, majd az ugrás után egy pillanatig megálltak. Ezt használta ki a dobó, ilyenkor volt a legkönnyebb kiütni a játszót. Egy másik fogás: a dobók gyorsan adogatták egymásnak, s ezzel megzavarták a játszókat és könnyebb volt a leütés. A labdát a játszók feje felett át dobták egymásnak, s mire a játszók megfordultak, a labda máris a hátukon puffant.

Nyerészkedő játékok:

Likkerezés: Cikkzés: 7—12 éves fiúk játszották az 1930-as évekig, ott játszották, ahol egyenes és kemény volt a föld. Nagyon elterjedt játék volt. Egy nagyobb üveggolyó és sok apró *kőlikker* kellett hozzá. Minél nagyobb és színesebb volt az üveggolyó, annál büszkébb volt rá a gazdája. A nagy rézgolyónak pedig híre futott. Akinek nem volt nagy golyója, kicsivel játszott. 5 db likker 2 fillér volt annak idején. Zsebben tartották, de sokan zacskóval is fel voltak szerelve, legtöbbször a harisnya egyik végét madzaggal bekötötték, s abban tartották.

Ketten is, négyen-öten is játszották. A kezdő alkalmas, sima hely közepe tájára ledobta a golyóját. A második játszó is elhelyezte a golyóját úgy, hogy az első játékos lehetőleg ne tudja eltalálni. Erre az első *lükött*, vagyis az előzőleg földre tett nagy golyóval megcélozta

és igyekezett eltalálni a társáét. A lökés behajtott mutatóujjal történt. Ha sikerült, akkor azt mondták: „Cikk!” A lökő ekkor megnyerte az eltalált golyót. Ha az eltalált golyó kislikker volt, akkor azt vette fel, az eltalált nagy golyó helyett egy kislikkert kapott. Az eltalált golyó gazdája egy kis ideig kikerült a játékból. Úgy igyekeztek *lökni*, ha nem is lett cikk, a következő lökő golyója ne az ő golyója közelében álljon meg, mert az előnyt jelentett a következő lökőnek.

Ha az első lökő nem talált, akkor a harmadik játékos is letette a golyóját, lehetőleg úgy, hogy ne lehessen könnyen eltalálni. Ekkor a második játékos lökött rá. Bármelyik golyóra lökhetett. Arra lökött, amelyik számára előnyösebb volt, de csak egyet lökhetett. Ha *cikket* csinált, akkor addig lökhetett, míg el nem vétette, vagy minden golyót el nem nyert. Ha a második játékos is mellé lökött, akkor a negyedik játékos is letette a golyóját és a harmadik játékos lökött. A lerakás addig folyt, míg volt játékos. Ha minden játékos letette a golyóját, s cikk nélkül lökött az utolsó is, az első játékos következett. Azután a lerakás sorrendjében löktek. Játék közben voltak csalogató lökések is. Míután nem volt kötelező a golyóra lökés, a játékos csak annyira gurította a golyóját, hogy előnyösebb helyzetben legyen a következő lökéskor. Addig játszottak, míg golyójuk volt. A megbízható gyerekeknek hitelük is volt. Általában megadták az adósságot. A likkert a boltban s egymástól szerezték be.

Lyukra játszás: Sima helyen 8—10 cm átmérőjű, 5 cm mély lyukat ástak bicskával. A lyuktól a nagyobbak messzebbről, a kisebbek közelebből a lyukba gurítottak. Azt a helyet, ahonnan gurítottak, egy egyenes vonallal jelölték meg. Nem volt fontos a sorrend. Aki a lyukba gurított, vagy a lyukhoz legközelebb állt a golyója, az lett az első. Ha két vagy több golyó „forma” volt (egyenlő távolságra voltak a lyuktól), vagy többen gurítottak lyukba, akkor azok újra gurítottak az elsőségért. A játészó addig guríthatott, míg mellé nem gurított. Azután a következő játszott. Ez addig tartott, míg minden golyót bele nem löktek a lyukba, s akkor újra kezdődött a játék.

Gombozás: 6—12 éves fiúk játszották az első világháború végéig. Az iskolában is gomboztak, de volt olyan tanító, aki nem szerette és eltiltotta. Az udvaron, falnál, vagy deszkakerítésnél játszották. Kiválasztották azt a falat vagy kerítést, ahol jól ugrott az *ütő*. Nagyon népszerű játék volt. Amint cimborá akadt: gomboztak. Szerettek gombozni. A barackosi iskolában egyszer megesett, hogy annyira belemelegedtek a gombozásba, hogy nem hallották a pap-tanító „harangozni!” felszólítását. A tanító jól elfenekelte őket.

Gommbal csak a legfiatalabbak ütöttek. A rendes gombozóknak saját *ütője* volt. Ez nagy értéknek számított. Vörösréz 4-krajcárosból, vagy más nagyobb, forgalomból kivont pénzből készítették. Egy nagy „mutert” (anyacsavart) szereztek, s arra ráillesztették a pénzt, s addig ütöttek, míg homorú nem lett. Szabályosnak kellett lenni. Az így elkészített *ütő* csengő hangot adott és szabályosan ugrott. A ferdére sikerült *ütő* félrehordott, s repedt hangja volt. Ha félhasúra sikerült, akkor pörgött, s ha leesett, elgurult. A félhasút eldobták. A jó *ütő* ott maradt, ahol leesett, s mindig a hasára esett. A jó *ütővel* célózni is lehetett. Az *ütő* sokszor a kovácsinas készítette.

A tanya körül a rossz *csurákokról* (eldobott, avult ruhákról) leszedték a gyerekek a gombot. Végszükség esetén a kabátokról is levágták. „Az istenit a körmödnek, má ettű sē marathacc!” — mondták. De egymástól is vették a gombot, tízet adtak egy krajcárért. A jó gomb háta kissé domború. Amelyik nem volt jó, „bukтира” adták oda. A gombokat *srtimfliből* (harisnyából) készített zacskóban tartották. A zacskó ruhából is készült. A száját összehúzták és bekötve tartották. A szép piros zacskó rangos volt. A mándlizsebbe tették, a madzagját pedig a gomblyukba kötötték. A jó játékosnak százsámra volt gombja. A kevés gombot a zsebben tartották.

Lyukra gombozás: Legtöbbször lyukra gomboztak. Kerestek egy kisebb, sima helyet. A közepére egy lyukat faragtak bicskahegygel. Két-három méterről dobtak. Akinek a gomb-

ja legmesszebb esett a lyuktól, az lökött. Csak egyszer lökhettek. Akinek a dobása belepottyant a lyukba, az nyert. A többiek egy-egy gombot fizettek a nyerőnek. Ha volt idejük, kifoszthatták egymást. Izgalmas játék volt. Aki 10 gombot nyert, eladhatta egy krajcárért.

Ütőre gombozás: Ketten játszották. Az első játékos megfelelő távolságból az ütőjét a falhoz ütötte. Az ütőt a hüvelykujj és a mutatóujj közé fogta, domború felével felfele. Úgy ütötte a falhoz, hogy az minél messzebb essen, mert akkor nehezebb lehetett arasznyira megközelíteni. Azután a második játészó úgy vágta a falhoz az ütőjét, hogy az a visszapattanás-kor az előző ütő gombjához olyan közel essen, hogy egy arasszal elérhető legyen. Ha arasszal elérte, akkor mindketten felvették ütőiket, s az első játékos fizetett a másiknak egy gombot. Ha „rátette az araszt” és csak szűken volt meg, akkor *pöckölhetett* az első dobó. Jó erősen *kipriescskálhatta* a saját ütőjét. Azt pöckölte ki, amelyikhez nagyobb esélye volt. Ha sikerült, akkor nem kellett fizetni. Ha nem tudta az araszoló kéz alól valamelyik ütőt kipöckölni, akkor egy gombot fizetett a harisnyaszárból. — Ha viszont nem érte el arasszal a társa ütőjét, akkor otthagyta. A társa pedig a saját ütőjével újra ütött. Az is arra törekedett, hogy az ő ütője legalább egy arasznyira kerüljön a társa ütőjéhez. Ha az ütő a fal tövétől egy arasznyira, vagy közelebb esett, az *kása* volt. Ilyenkor a játészó újra üthetett. Nagyon elterjedt játék volt.

Egészbankra gombozás: A faltól, kerítéstől kb. 1,5 méterre egy arasznyi átmérőjű kört rajzoltak, az volt a bank. A játészók a bankba egy, vagy megállapított mennyiségű gombot tettek. Ha a dobás a bankot bármely oldalról egy arasznyira megközelítette, akkor az egész bankot elnyerte. Ha nem közelítette meg egy arasznyira, akkor a dobó bent maradt. Ha az ütő a bankba esett, akkor egy gombot tett a bankba. Majd az ütőjét felvette és utolsónak dobott. Ha az ütő pontosan a vonalra esett, akkor az nem számított; ha a nagyobbik fele belül volt a vonalon, akkor fizetett. Ha az eldobott ütő egy földön fekvő ütő arasznyira megközelítette, akkor mindkettőt felvették, s az előbbi ütő tulajdonosa egy gombot fizetett. Aki bankot vagy egy ütőt eltalált, megnyert, akkor az újra ütött az új bankra. Vitás esetekben az araszolásnál lehetett *pöckölni*. Ha sikerült, akkor nem fizetett.

Félsbankra gombozás: A játékot ugyanúgy játszották, mint az előbbit, csak kör helyett félkört kapartak. Ha az ütő a vonalon túl esett, akkor az ütőt a játékos felvette, s egy gombot fizetett és mint utolsó dobott tovább. Vigyáztak, hogy a gomb ne essen túl a vonalon, de arra is ügyeltek, hogy az ütő ne essen a fal közelébe, mert akkor az ütőre dobtak, s fizetni kellett. Ezt a játékot inkább a nagyobbak és a merészebbek játszották: „Mersz-é félsbankra jáccani?” — kérdezték.

Pénzezés: 10 éves kortól játszották a házasulandó korig. Uróbb már csak a felnőttek játszották. Nem nagyon volt elterjedve.

Vonalravetős: Sima földön játszották. A pénz élével húztak 1,5—2 m hosszú vonalat. A két végét egy-egy rövid vonallal beszégték. A vonaltól 5—6 méterre ismét húztak egy vonalat, az előbbivel párhuzamosan. Innen dobtak. A dobási sorrend nem volt fontos, de megbeszélték, hogy hányat dobnak. Rendszerint kettőt, hármat dobtak. Minden játészó eldobta a pénzét. Akinek legközelebb esett a pénze a vonalhoz, az lett az első. Ha a játészó első dobása a vonalra esett, akkor abbahagyta a dobást. Kétféle dobás volt: az *élezett* dobásnál a pénz élére esett, a *csúsztatott* dobásnál a pénz a lapjára esett és csúszott. Erre akkor volt szükség, amikor a vonalról a másikat ki akarta ütni. Aki a helyezésébe nem nyugodott bele, bármennyit dobhatott. (Leginkább az ügyesebbek éltek vele.) Az is előfordult, hogy kiütötték a vonalon levő, „bent lévő” pénzt. Ebbe meg az nem nyugodott bele, s az is dobált rá. A vonal beszegése mellé került pénz volt az utolsó még akkor is, ha a vonal közelébe került. Majd az első dobó az összes pénzt felvette a földről, a két markában összerázta és feldobta a levegőbe. A földre esés után amelyik irással nézett felfelé, az övé lett. A maradé-

kot a második játékos szedte össze, s ugyanúgy megrázta és feldobta. Így folyt tovább a játék, míg minden pénz gazdára nem talált. Ha egy maradt, akkor a játékos a három ujjá közé fogta és úgy dobta fel, hogy az peregve, forogva hullott le. Ha nem pergett, nem volt *gilt* (nem volt jó). Ha az utolsó pénz is elfogyott, újrakezdték a játékot. Nagyobb pénzzel is lehetett dobni. A felnőttek sokszor koronában játszottak. Ez esetben is krajcárral dobtak, de egy-egy krajcár koronát is jelenthetett.

Falraetős: Fal mellett játszották. A játékosok közül az első a pénzt lapjával a hüvelyk- és mutatóujja közé fogva a falhoz ütötte úgy, hogy az lehetőleg minél messzebb kerüljön. A második játékos úgy dobott, hogy legalább arasznyi távolságra megközelítse. Ekkor a második játékosé lett. Fel is vette a megnyert pénzt. Ekkor ismét ő dobott elsőnek. Azután a harmadik dobott, s így tovább. A kezdésnél az utolsó dobónak volt a legelőnyösebb a helyzete, mert több pénz közelébe lehetett dobni. Ha egyik dobás sem közelítette meg egy arasznyira a földön fekvőket, akkor a dobás sorrendjében egyenként felvették a pénzeiket, s dobtak. A játék csak akkor kezdődött újra, ha egy játékos minden földön heverő pénzt elnyert, ekkor ő dobott újra elsőnek. Utána olyan sorrendben dobtak, amilyen sorrendben a nyert felvette a pénzt.

Sárkányozás: Tavasszal, amikor a böjti szelek fújtak, sárkányoztak a gyerekek. Nem minden gyerek tudott jó sárkányt készíteni. Legtöbbször csak kóválygó sárkányt csináltak. Legegyszerűbb volt elkészíteni a hatszögletűt, s legnehezebb a kerek fejű sárkányt.

A hatszögletű sárkányhoz 3 szál nádat, spárgát, és újság- vagy sárkánypapírt használtak fel. A kisebb felületű sárkány nem maradt fent, azért a *föntjárónak* legalább 70—80 cm nagyságúnak kellett lenni. Ehhez 2 db 100 cm és 1 db 80 cm hosszú nádat szereztek. A két hosszabbat keresztbe fektették egymáson, s erre helyezték el keresztbe a rövidebbet, s középen cukorspárgával összekötötték. A nádak végeit a csomók felett két vágással kihegyezték. A nádszálakat úgy válogatták össze, hogy az elvágás, kihegyezés lehetőleg a csomó fölé essen, mert különben a zsineg könnyen behasította a nádat és zsineggel körülkerítették. A nádszálak végei egymástól egyenlő távolságra estek. Ha nem így készítették, akkor a sárkány félrehordott. Feszesen körülkötötték. A kötés után zsineggel ellenőrizték a nádszálak egymástól való távolságát. A papírt kitöltték, mert a papír kisebb volt, mint egy jókora sárkány. Az összeragasztott papírra (a papír sokszor nemzetiszínű volt) ráhelyezték a sárkány vázát, s a zsineg körül 5—6 cm-rel kijebbe körülvágták. A papír szélét csirizzel, esetleg tojássárgájával megkenték és a zsinegre ráhajtották. A sárkány közepére, a felső és alsó sarkaira vásznat ragasztottak, hogy a kantár és a fark zsinegje ne rágja ki. A napon vagy a kemence mellett megszáritották.

A felső sarkoknál és közepén a vásznat a nád mellett kétoldalt egy szeg segítségével kifűrték, hogy a kantár zsinegjét befűzhessék. A fenti méretű sárkánynál a két felső sarokban kb. 1 m hosszú zsinegnek a két végét befűzték, s megkötötték. A közepébe kb. 40 cm hosszú zsineret kötöttek. A méteres zsineg középpontjához kötötték a középpontra erősítendő zsineg szabad végét. Ha a közepre kötött zsineg rövid volt, akkor magasabban járt, ellenkező esetben alacsonyabban. Ha nagyon rövid volt a középső zsineg, a sárkány nem ment fel. Újság- vagy színes papírból farkat készítettek. 15—20 cm-es szélességű papírt ollóval 1 cm-es szeletekre vagdostak, illetve benyírtak, majd összegöngyölték. A bevagdalt papírokat 5 cm távolságra zsinegre kötötték. A színeket változtatták, nemzetiszínűre is készítették. A kantárfarok 1 m hosszú volt. A farkat a sárkány alsó két sarkához kötötték. Pontosan a közepére került a papírból készült *lógó*, mely 4—5 m hosszú volt. A hosszú farkra büszke volt a tulajdonosa. A végére — a szél nagyságától függően — rongyból hasogatott farkat kötöttek. Két fület is szoktak a sárkányra kötni.

A négyszögletes sárkányhoz két szál nád kellett. Tulajdonképpen téglalap volt, függőlegesen úszott a levegőben. Ha nem jól kantározták, hamar szakadt. Nem ment magasán, kóválygott és sokszor „lő is vágott!”

A *pina alakú sárkánynak* a vázát két különböző hosszúságú nád alkotta. A függőleges volt a hosszabb. A kantár négy ágból tevődött össze, a farka pedig egy szálból állt. Ez sem maradt fent. Ritka volt. Általában kicsire készítették és a kisebb gyerekek szaladgáltak vele.

A *csillagsárkány* hat- vagy nyolcszögletű volt. A kihegyezett nádszálakat először lazán kötötték össze. Minden oldal közepén a keretet egy zsineggel a sárkány közepéhez húzták. Így alakult ki a csillag alak. Szimmetrikus volt. A váz papírral való bevonása, valamint a kantár és a fark elkészítése úgy történt, mint a hatszögletű sárkánynál. A csillagsárkánynak érdekes az alakja, nehéz a készítése, ezért becses volt. Nagyon számon tartották a sárkányozók, hogy kinek van csillagsárkánya.

A *kerek fejű sárkány* ritka volt. Nem is igen lehetett olyan nagyra készíteni, hogy fent tudjon maradni, pedig az volt a fontos. Olasz Imre tudott szép kerek fejű sárkányt készíteni. Télen dézsás olajok jártak a Puszán. Olaszékhoz is bement egy, és a szobában fenekelt egy dézsát. Ezalatt Olasz Imre a kislovon levő faabroncsokból választott alkalmasat és elcsente. Tavasszal megfáragta, hogy ne legyen vastag. Ha görcsmentes volt, akkor bicskával kétfelé hasította. A kerek feje fűzfavesszőből készült. Olasz Imre a vékonyabbra faragott abroncsot meghajlította, s hogy szét ne rúgódjon, a két végét egymástól megfelelő távolságra zsineggel összekötötte. Két szál nád kellett még hozzá. Ezek egymásra derékszögben álltak, és összekötötte őket. Majd a meghajlított *abrincs* és a hosszabb nádszál szabad végét is összekötötte. Ezzel elkészült a váza. Azután erős papírral beragasztotta. A farkára „nyirőgetett papír”, s a végére bojt került. Jó erős zsinemből készült a kantár, mert a sárkány „nagy erőt fejt ki”. Magasra ment és a levegőben megállt. Csak éppenhogy lengett. Egyszer Olasz Imre a sárkányát a karikás ostorhoz kötötte, úgy elvitte az ostort, hogy csak úgy porzott. Az ostort féltette. Az uraság határán, az akácfák fogták fel a zsinéget.

A sárkányhoz mintegy 100 m hosszú zsinéget használtak, a végét a kantárhoz kötötték. A másik végét pedig egy kb. 20 cm hosszú cövekhez erősítették. Az ujjnyi vastag cövek közepén egy kis bevágás volt, oda kötötték a zsinéget. Márciusban—áprilisban volt a sárkányozás szezonja. Mintegy négy-hat hétig tartott. A böjti szelekben sárkányoztak a legjobb ízűt, akkor volt a sárkányozás igazi ideje. Néha azután is sárkányoztak, ha mérsékelt, de állandó szél fújt. Általában alkonyatkor sárkányoztak.

A sárkány gazdája a sárkányt kivitte a feleresztés helyére. 15—20 m hosszúságú zsinéget leengedett a cövekről, s egyik társa a sárkányt előrevitte addig, ameddig a zsineg engedte. A sárkánytartó feltartotta a sárkányt, s adott jelre eleresztette. Ekkor a sárkány gazdája megfordult, s a széllel ellenkező irányban futott, míg a sárkány a levegőbe nem emelkedett. Mikor megfogta a szél, megfordult, megállt és engedett még 5—6 m hosszú zsinéget. Megint futni kezdett, mert a sárkány zsinegengedéskor egy kicsit lefele haladt. Addig futott, míg a sárkány megállt a levegőben. Aztán ismét eresztett egy keveset. Ezt addig folytatta, míg a zsinemből futotta. Ezután hol az egyik, hol a másik sárkányozó tartotta, míg bele nem untak. Majd a földbe vertek egy cöveket, de úgy, hogy a sárkány ki ne rántsa, ők pedig játszottak. Ha a közelben fa volt, ahhoz kötötték. Amikor fent járt a sárkány, *sürgönyöztek*, sürgönnyt eresztettek fel. Féltényérnyi papirt középen kilyukasztottak, s a zsinegre húzták. A légáramlat felvitte a kantárig. Többször is eresztettek sürgönnyt. A sárkány jó messzire ellátszott. Megtudták a környező tanyákban, hogy ki sárkányozik. Délután 3 órától alkonyatig sárkányoztak. Legszebben járt a sárkány alkonyatkor. Lent a szél már csendesedett, de fent még fogta. Este előfordult (amikor nem fújt a szél) hogy lampiont kötöttek a farkára, s világított. Nagyobb szélben nem eresztettek sárkányt. Ha nagy szél volt, addig kóválygott a levegőben, míg alacsonyra nem ért, onnan meg *lévágott*, a fejével lefele. Rendesen összezűzodott. Néha kamaszok megzavarták a sárkányozást: „Rőrő madzag, gatyamadzag!” jelszóra összeszaladtak, s a zavart felhasználták arra, hogy hirtelen a kezükre *fölmotringáltak* a zsineg egy részét, s elvágták. A karjukra szedett zsineggel elfutottak, mielőtt segítség

érkezhetett volna. Vagy: „Na, huz-e öcsém?” szóval irigységből néha egy-egy nagyobb kamasz a kabát ujjába dugott nyitott késsel a zsineg mellé állt és meghúzta, majd elvágta. Ilyenkor is *rőrölhettek*.

A sárkányozás végén a cöveket kihúzták a földből. Ha többen voltak, akkor az egyik váltakozó kézzel húzta le a zsineget és a gazda felhajtotta. Ha egyedül volt a sárkányozó, nagyon vigyázott, hogy ki ne ejtse a zsineget a kezéből. Gyakran a lehúzásnál a sárkányt *lélövagolták*. Egy koma a zsineget a lába közé vette és a sárkány felé haladva lelovagolta, s ezáltal a sárkány lejött. A zsineget azután a cövekre felhajtották. Ha a sárkány kilyukadt, befoltozták. Egy jó sárkányozó egy szezonban két sárkányt használt el. De volt olyan is, aki minden héten elhasznált egyet. A sárkányozás az első világháborúig tartott. Utána még egy darabig a kisebb gyerekek felelesztettek egy-egy sárkányt.

Fogócska: Kisebb fiúk, lányok játszották. A *fogót* kiolvasó-mondókéval kiolvasták. Megállapodtak a *házban* is. A ház leggyakrabban összefogódzás, fa, vagy egy, ritkábban több körülcarcolt kisebb terület volt. Guggolás is lehetett ház. A *fogó*, a *cica* igyekezett megfogni az *egereket*. Akit a cica megfogott, az lett a fogó. A házban „nem ért” a fogás. A cica ezt mondta a házban meghúzódó egereknek:

Egér, egér ki a házból,
Most jöttem a kávéházból,
Aki nem jön háromra,
Az lesz a fogó!

Mire a cica háromig számolt, kiszaladtak az egerek a házból. Ha összefogás volt a ház, akkor az összefogódzott játsszók mellett háromig számolt a fogó. Háromra a kezüket el kellett eresztetni és szétszaladni. Az egerek a játék előtt összebeszéltek, hogy ki kivel fogózik össze. A játék elején kijelenthetik: „Utánfogás nem ér!” Ezért, ha a fogó véletlenül megfogta azt, aki őt megfogta, akkor a játsszó azt mondta a fogónak: „Utánfogás-pofonvágás!” Aki ki akart lépni a játékból azt mondta: „Pű, pű, nem ér!” Amikor már megunták, azt mondták: „Nem játszunk tovább, pű, pű, nem ér!” Aki fogó maradt, azt körülállták és ütemesen mondták: „Macskabúrbe maradtál, macskabúrbe maradtál!”

Árokcicás: Iskolás korú gyerekek játszották árokban. Megállapodtak abban, hogy meddig „ér” az árok. (Pl. két fa köze). Kiolvasták az *árokcicát*. Az árokcica az árokba ment, s az egerek, a játsszók úgy szaladgáltak előtte, hogy a cica meg ne fogja őket. A cica nem mehetett ki az árokból. Bosszantani is szokták az árokcicát, közelében leguggoltak, s az egyik tenyerükkel feltámasztották a fejüket (alvást színleltek), s mondták:

Ilyen cica mellett,
Alunni is lehet!

Amint a cica odaugrott, felugrottak és elszaladtak. Ha a cicának sikerült egeret fogni, akkor szerepet cseréltek.

Cica-mica melyik szemed fáj? (Hátulsó pár előre!) A játsszók egymás mögött párban álltak. A cica, a fogó a párok elé állt, s nem volt szabad hátrafordulni. Mindig a leg-hátulsó pár kérdezte a cicától?

— Cica-mica melyik szemed fáj?
— Mind a kettő egyformán! — felelte.

Erre a hátulsó párban állók jobbra-balra előre szaladtak. Arra vigyáztak, hogy a cica meg ne fogja őket, mert akkor helyet cseréltek. Ha a futók összefogóztak, akkor nem ért a fogás. Ha nem tudott a cica-mica egeret fogni, akkor a hátulsó párból első pár lett. Úgy

is játszották, hogy a cica mondta: „Utolsó pár előre!” Erre a legutolsó pár előreszaladt. Továbbiakban úgy folyt a játék, mint fent.

Hun az olló komámasszony: Iskolás korú fiúk, lányok játszották, de csak ott, ahol fa volt a tanya körül, vagy a dűlőn. Megállapodtak abban, hogy melyik fa „jácck”. Ez mindig eggyel kevesebb volt, mint a játszó szára. A fához szaladtak, akinek nem jutott „ház”, az lett a kérdező. A kérdező az egyik játszóhoz ment, s kérdezte: „Hun az olló komámasszony?” (Nemcsak a lányoktól, de a fiúktól is így kérdezte.) Erre a kérdező azt mondta: „Nálam nincs, keresse X. Y.-nál.” Így küldözgették egyiktől a másikhoz. Közben — amikor a kérdező tőlük messzebb ment — igyekeztek a játszó házat, vagyis fát cserélni. Csak erre várt a kérdező. Egy üres ház elfoglalására törekedett, ha sikerült, akkor helyet cseréltek, akinek nem jutott fa, az kérdező. A játszó árulták is a házukat: „Eladó a házam!” S elhagyta a házat, de fél szemmel mindig a kérdezőt nézte. Ha az a fához közeledett, akkor hirtelen visszaugrott, s azt mondta: „Nem eladó!” „Eladó a házam!”-felhívás volt arra, hogy a játszó házat cseréljenek. Akkor volt érdekes a játék, ha a játszó állandóan cserélgették a házukat. Ilyenkor a kérdező azt sem tudta, hova szaladjon, hova ugorjon. Ha az ollókereső játék közben a házon kívül megfogta a játszót, helyet cseréltek.

Gyertek haza ludaim: Fiúk, lányok játszották. Szereplők: gazdaasszony, libák, farkas. A gazdaasszony egyedül állt, vele szemben távolabb a játszó, a libák legelészték. A gazdaasszony hívogatta a libáit, s azok pedig feleltek:

- Gyertek haza ludaim!
- Nem megyünk!
- Miért?
- Félünk!
- Mitől?
- Farkastól!
- Hol van?
- Bokorban!
- Mit csinál?
- Mozdik!
- Mibe mozdik?
- Aranymedencébe!
- Mibe törülközik?
- Kiscicafarkába!

A hívogatás megkezdése előtt a libák összebeszéltek, hogy milyen ételre mennek haza (pl. mákos gubára). A gazdaasszony tovább kérdezett:

- Gyertek haza: túrós csuszára!
- Nem megyünk!
- Gyertek haza: sült csirkére!
- Nem megyünk!
- Gyertek haza: mákos gubára!

Erre a libák hazaszaladtak. Közben a bokor mögül előugrott a farkas. A bokrot egy kör helyettesítette. A farkas igyekezett libát fogni. Akit megfogott, az lett a farkas. Ha a libák a gazdaasszony kiterjesztett karjait megfogták, ott már nem ért.

Kumó: Kisebb fiúk, lányok játszották. A *kumót* kiszámolták, kiolvasták mondókával. A kumó megmondta, hogy meddig számol, azután a fal, vagy kerítés felé fordult, s arcát tenyerébe rejtve tízesével számolt. Általában ötszázig számoltak.

- Tíz, húsz, száz,
- Tíz, húsz, kétszáz stb.
- Ötszáz!

Aki bújt, bújt,
Aki nem bújt, nem bújt.
Az apacs háta mögé
Nem szabad bújni.
Aki az apacs háta mögé bújt,
Az lesz a kumó!
Megyek!

Amikor a kumó megtalálta az elbújt játszót, mindketten az *apacshejre* szaladtak, vagyis oda, ahol a kumó kumt. Ott lehetett kiapcsolni a kumót. Aki hamarabb odaért, az a tenyerével a falra ütött, s mondta: „Apacs!” Az elbújt játszók nem várták meg, míg a kumó megkeresi őket, hanem lesték a kumót és alkalmas pillanatban kiapacsolták. Előre megállapodhattak abban, hogy „az utolsó ment!” Ha az utolsó játszó kiapacsolta a kumót, akkor ismét az kumt. Ha nem volt apacs, így olvasott a kumó:

Tíz, húsz, száz,
Stb. ...
Ötszáz!
Aki bújt, bújt,
Aki nem bújt, nem bújt,
Megyek!

Ilyenkor az lett a kumó, akit először megtalált. A kumónak meg kellett mondani, hogy ki hol van. Ha nem találta el, akkor a játszók azt mondták:

Cserepet törtél,
Cserepet törtél!

S újra az előbbi kumó kumott. Gyakran játszották, különösen estefele.

Bújj, bújj, zöld ág... Főleg lányok játszották. A játszók közül kettő egymással szemben állva kaput tartott. A játék megkezdése előtt a kapusok összesúgtak, hogy „ki mi lesz!” Pl.: aranyalma, gyémántkörte stb. Ezt nem volt szabad meghallani a játszóknak. A játszók megfogták egymás kezét, s egy vezető vezetésével libasorban énekelve mentek, s többször átbújtak a kapun. Ezt énekelték:

Bújj, bújj zöld ág,
Zöld leveleske,
Nyitva van az aranykapu,
Csak bújzatok rajta!
Nyisd ki rózsám
Kapudat, kapudat,
Hadd kerüljem
Váradat, váradat.
Szita-szita péntek,
Szerelem csütörtök,
Zab szer-da!
Új a csizmám most vették,
Rostélyos a sarka,
Azért vették azt nekem,
Hogy ugorjak rajta!

Azt a játékost, aki az ének utolsó szótagjának kimondásakor a kapu alatt volt, kiszakították a játszók közül. A többiek tovább játszottak, még a háta mögött állók is. A kapu alatt levőtől megkérdezték hogy mi lesz: pl. aranyalma, vagy gyémántkörte. Amelyiket választotta, annak a háta mögé állt. Így folytatódott a játék, míg a játszók el nem fogytak. Amikor már csak a játékvezető maradt, megkérdezte a hidasoktól (a kapusoktól):

— Hányszor engedtek át a hídon?

- Egyszer se!
- Miért?
- Elromlott a hidunk lába! (A kapusok fél lábon álltak.)
- Megcsináltatom aranyból, ezüstből!
- Honnan vetted az aranyat, ezüstöt?
- Isten adta, úgy loptam!
- Hányszor engedtek át a hídon?
- Kétszer, harmadjára lecsapunk!

Az utolsó játzó kétszer átsétált a hídon. Amikor harmadjára akart menni, *lécsapták*. Tőle is megkérdézték, hogy mi akar lenni. Azután a két csapat huzakodott. A két kapus egymással szemben állva megfogta egymás kezét. A mögöttük állók pedig átkarolták az előtük állók derekát. Az lett a győztes, amelyik csapat a másikat elhúzta.

Csem, csem, gyűrű... Fiúk, lányok játszották. Állva is játszhatták, de rendszerint a játzók az árokparton egymás mellett ültek, vagy egy kidöntött faderékra telepedtek. A játzók maguk előtt összetették a kezüket. Az *osztó* egy lapos tárgyat (cserépdarabot) észrevétlenül valamelyik játzó kezébe csúsztatott, közben elnyújtva énekelték:

Csem-csem gyűrű,
Kalán-gyűrű.
Kiskirályné, kapitányné,
Bejöhet a *bikafüst*!

Az *osztó* a tárgy eldugása után is tovább szinlelte az *osztást*, hogy ne tudja meg, hova tette. Általában az ének első felében eldugta a tárgyat, s az utolsó két sort már gyorsabban mondta. A vers végén bejött a *bikafüst*, aki eddig kint volt, vagyis a játzóktól kissé távolabb állt. A *bikafüst* a játzók elé ment, s egyenként rámutatott, vagy gyengén ráütött az előre tartott kezekre, s mondta:

Itt a pipa,
Itt füstöl ki,
Ettől kérem,
Ez adja ki!

Ha eltalálta, hogy kinél dugta el az *osztó*, akkor helyet cseréltek. Ha nem találta el, akkor a bika ismét kiment. A játzók csúfolták a bikát: „Egyéves a bika!”, „Kétéves a bika!”, „Hároméves a bika!” A hároméves bikát kiházásították.

Most jöttem Amerikából... Fiúk, lányok játszották. Két játzó *kimént*, a játzóktól kissé távolabb ment. Kint összesúgtak. Egy munkafolyamat megjelölésében megállapodtak. Pl. fűrészelni. Bementek a játzókhöz és mondták:

Most jöttem Amerikából,
Legelső dolgunk volt f.....i.

Közben utánozták a fűrészélést. Aki kitalálta, az ment ki, vagyis helyet cseréltek. Ha nem találták ki, akkor ismét az előbbieket mentek ki, ismét ők jöttek be, de egy új munkafolyamatot utánoztak.

Sántaiskola: Cserépdarabban „iskolát” karcoltak a földre. Az iskola nyolc osztályból állt. Minden osztály egy téglalap volt. Elhelyezésük a következő: Az első három osztály egymás felett helyezkedett el. A IV. és V. osztály egymás mellé került. A VI. osztály ismét egyedül állt, majd a befejező két osztály ismét egymás mellett helyezkedett el. Azután megállapodtak a dobási sorrendben. A játzók egy kis cserépdarabot szereztek. Az első dobó a vonal mellé állt. A cserépet az első osztályba dobta. A cserépnek nem volt szabad a vonalra esni. Egy lábbal besántikált az első három osztályba. Majd a IV. és V. osztályba egyszerre ugrott, onnan megint besántikált a következő osztályba. Majd az utolsó kettőbe ismét egyszerre ugrott. Ott felugrott a levegőbe, megfordult és ugyanúgy jött, sántikált vissza-

felé, mint ahogy bement. Ha rálépett egy vonalra, vagy kilépett, akkor újra járta azt az osztályt, de csak akkor, amikor rákerült a sor. Egy játészó addig járta az iskolát, míg „benn nem veszett”. Amikor visszaérkezett az első osztályba, fél lábön állva felvette a cserepet. Ha ebből szerencsésen kiugrott, akkor kijárta az első osztályt. Utána a második osztályba dobással kezdett, s így tovább.

Ha a nyolc osztályt kijárta a játészó, akkor a nyolcadik osztálynál kezdte újra járni az iskolát. Ez már a gimnázium volt. A gimnáziumot az iskola túlsó felénél kezdték. Ha a játészó a gimnáziumot is kijárta, akkor *házat dobott*. Az iskola kezdő felénél háttal állt az iskolának. Feje felett hátradobta a cserepet. Amelyik osztályba esett, az lett az ő háza. Ezt valamivel megjelölték. Ebbe másnak sem dobni, sem lépni nem volt szabad. Ő pedig abba az osztályba két lábbal léphetett. Háromszor dobott házat. Ha a cserép a vonalra, vagy az osztályon kívül esett, akkor nem kapott házat.

A sántaiskola egy változata: Cseréppel rajzoltak egy téglalapot. Nyolc részre osztották. Minden osztályba dobtak. Páros lábbal ugráltak, vagyis minden ugráskor két osztályba ugrottak egyszerre, de egy osztályba csak egy lábbal ugorhattak. Végigugrálták az osztályokat, s azután visszafelé ugrálva vették fel a bedobott cserepet. Mikor kijárták az iskolát, akkor *rúgtak*. A játészó beledobta a cserepet az első osztályba. Fél lábbal beleugrott az első osztályba, s az ugró lábbal a cserepet átrúgta a VIII. osztályba, onnan pedig az alatta levő osztályokba (VI., IV., II.). Ha a cserép a vonalra került vagy egy osztállyal tovább jutott, akkor a játészó „bentveszett”. Azt az osztályt újrjárta.

Kockázás: A lányok nagyon szerettek kockázni. Egy nyakravaló kendőt terítettek a földre. Két kislány leült a kendő szélére, egymással szemben. Jó feszesre kihúzták a kendőt. A játék előtt megállapodtak, hogy hányat játszanak. Rendszerint tízben egyeztek meg. A kezdéskor az első játékos bal kezében öt golyó volt. Ebből a másik kezével elvett kettőt: az egyiket a kendőre rette, a másikat jó magasra feldobta. Mialatt a golyó felfele repült, a jobb kezével a kendőn fekvő golyót felkapta, s a levegőből lefele zuhanó golyót pedig igyekezett elkapni. Azután mind a két golyót a kendőre tette, s ismét vett ki egy golyót a bal kezéből. Azt is feldobta, s most már két golyót kellett a kendőről felkapnia, s a levegőben levőt pedig elkapnia. Ha nem sikerült, akkor *bennveszett*, s egy golyót fizetett. Ha a kendőről sikerült a négy golyót felkapni, s a levegőből az ötödiket, akkor mind az ötöt feldobta és mind az ötöt el kellett kapni. Ha sikerült, akkor egy golyót letett a kendőre, s négyet dobott fel és kapott el. Azután hármát és így tovább. Ha az utolsó golyót is elkapta, akkor nem vesztett. Aki a tíz játészóból többet nyert, az kapta el az elbukott golyókat.